

تحلیلی بر شاخصهای توسعه انسانی استان زنجان طی سالهای

۱۳۷۹-۸۳

آیهان مهدیلو

فهرست

- پیشگفتار
- مقدمه
- مبانی نظری
- محاسبه شاخصهای توسعه انسانی در استان و شهرستانهای زنجان
  - الف) شاخص آموزشی
  - ب) شاخص درآمد سرانه
  - ج) شاخص امید به زندگی
- شاخص توسعه انسانی
- جمعبندی، نتایج و ارائه راهکارهای کلی (مهدیلو)

پیشگفتار

استان زنجان با مساحت ۲۲ ۱۶۴ کیلومتر مربع و جمعیت ۱ ۰۱۵ ۷۳۴ نفر (۱۳۹۰) یکی از استانهای آذربایجان می‌باشد که پیشرفت‌های اقتصادی آن (همچنین قزوین) نسبت به سایر ایالات آذربایجان (نه تمامی استانهای ایران) بحثهای بسیاری را برانگیخته است.

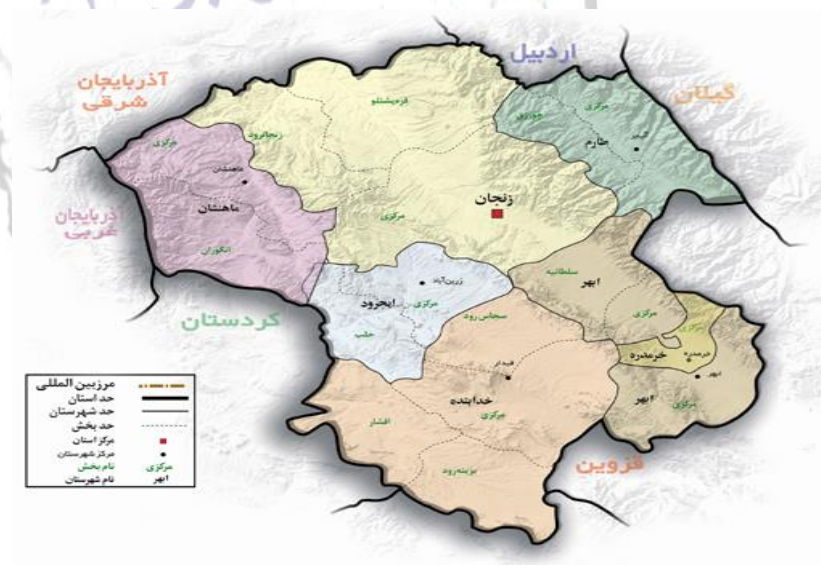
عمده پیشرفتهای کلان اقتصادی استان زنجان مرهون توانمندی خود استان، موقعیت ارتباطی منحصر به فرد این استان با استانهای آشرقی، آ.غربی، گیلان، همدان، کردستان و قزوین و سیاستهای فارس‌سازی این استان را می‌توان برشمرد که با عنایت حکومت جمهوری اسلامی ایران، مهاجرت منفی ساکنین و مهاجرت مثبت توده فارس زبان و تورکهای آسیميله به این استان (طی چندین سال اخیر از جمعیت ۷-۸٪ فارس زبان استان سخن به میان می‌آید) در شرف وقوع می‌باشد. در سیاست فارس‌سازی استان زنجان باید متذکر شویم که این سیاستها با رویکردی بسیار نرم پیش برده می‌شود، که مثلا اختصاص پیش شماره ۹۱۲ برای زنجان در مقابل ۹۱۴ آذربایجان، نوعی هویت تهرانی و غیر آذربایجانی به آذربایجانی‌های مقیم زنجان القا می‌کند.

بسیاری از عزیزان نزدیکی به پایتخت را از عوامل پیشرفتهای عمده استان برمی‌شمرند که مسلما به تمام معنا نمی‌تواند درست باشد، که فاصله‌ی چندین صد کیلومتری با پایتخت و قیاس با استانهای دیگر اطراف پایتخت از موارد نقض عامل نزدیکی به پایتخت است (با اینکه استان همدان فاصله کمتری نسبت به زنجان به تهران دارد ولی پیشرفت قابل توجهی در قیاس با استان زنجان را شاهد نبوده است).

حال سوای بحث کلی مباحث توسعه اقتصادی، در این نوشته که خلاصه‌ای از مقاله "**تحلیل عوامل موثر بر شاخص توسعه انسانی در استان زنجان**"^۱ است به موضوع توسعه انسانی استان می‌پردازیم. بسیاری از بخشهای اصلی مقاله منجمله روش تحقیق و تحلیل و منابع مورد استفاده حذف شده است، که تا حدودی سعی بر خلاصه نویسی این مقاله داشتیم. بخشهایی هم که توسط نگارنده افزوده شده با علامت خاصی مشخص می‌باشد.

نتایج کلی مقاله گویای ضعف استان در شاخصهای توسعه انسانی می‌باشد که در متن با جزئیات کامل علل ضعف و موقعیت استان در شاخصهای مربوطه بیان شده است.

تاریخ ۹۲/۹/۱۹

^۱ - این مقاله توسط آقایان دکتر بیژن باصری (دکترای اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز) و علیرضا فرهادی کیا (کارشناس دفتر برنامه ریزی و مدیریت اقتصاد «ادامه در صفحه بعد»...

- کلان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور) نوشته شده و در فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی، سال شانزدهم، شماره ۴۷، پاییز ۱۳۸۷، صفحات ۵-۲۳ چاپ گردیده است.

مقدمه

ظهور اقتصاد مبتنی بر دانش و در نتیجه تاکید بر توسعه انسانی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، مشارکت گسترده‌ای در تحقق رشد اقتصادی بالاتر ایجاد کرده است. امروزه ظرفیتهای انسانی در قالب نخبگان فکری جامعه یکی از عوامل اصلی رقابت‌پذیری در عرصه بین‌المللی در نظر گرفته می‌شوند. تغییر سرمایه‌گذاری‌ها از سرمایه‌گذاری‌های فیزیکی به انسانی مشهود و منشاء تحول موارد بسیاری است.

توسعه انسانی منطقه‌ای نقش مهمی را در توسعه هر جامعه فراهم می‌آورد. تفاوت‌های منطقه‌ای در اغلب کشورهای در حال توسعه وجود دارد. شناسایی عوامل موثر بر کاهش تفاوت‌های منطقه‌ای از اقدامات اصلی در این زمینه است. بر این اساس، تبیین و ارزیابی ابعاد مختلف توسعه انسانی در استان زنجان در مقایسه با متوسط کشوری و علل و عوامل موثر بر آن، موضوع بررسی این مقاله است (مقاله دکتر باصری و فرهادی کیا).

مبانی نظری

هدف نهایی توسعه بهبود توانمندی‌های انسانی و گسترش انتخابها و فرصتهای انسانی بر اساس اصل توسعه مردم، برای مردم است. شاخص توسعه انسانی شاخصی مرکب و مشتمل بر سه شاخص اصلی امید به زندگی، سطح آموزشی و درآمد است. در رویکرد انسانی، توسعه به رشد درآمد سرانه محدود نمی‌شود و به بهبود در سایر نیازهای جامعه انسانی نظیر بهداشت، برخورداری از حداقل‌های زندگی و آموزش بستگی پیدا می‌کند.

شاخصهای توسعه انسانی از زوایای مختلف توسط صاحب‌نظران اقتصادی نقد شده است و مقادیر حداقل و حداکثر شاخص به قرار زیر می‌باشد:

جدول ۱. مقادیر حداقل و حداکثر شاخص توسعه انسانی

نام شاخص	حداقل	حداکثر
امید به زندگی	۲۵ درصد	۸۵ سال
نرخ با سوادی	صفر درصد	۱۰۰ درصد
سالهای تحصیل	صفر	۱۵ سال
درآمد سرانه	۲۰۰ دلار بر حسب برابری	۴۰۰۰۰ دلار بر حسب برابری قدرت خرید

Source: UNIDO (2000)

با توجه به اینکه توسعه انسانی گسترش توانمندیهای انسانی است، در این صورت صرفاً افزایش درآمد نمی‌تواند دامنه قابلیت‌های انسانی را افزایش دهد.

میلز بر اثرگذاری بیشتر درآمد در کشورهای فقیر بر بهبود شاخص توسعه انسانی تأکید دارد. به اعتقاد میلز افزایش ۱۰۰ دلاری درآمد در کشور فقیر می‌تواند سطح آموزش یا گرسنگی را به صورت اساسی کاهش دهد، در صورتی که در یک کشور ثروتمند ممکن است ۱۰۰ دلار درآمد اضافی خرج یک وعده غذایی یا خرید قطعه‌ای از تجهیزات کامپیوتری شود. وی شواهد اندکی از ارتباط باسواد با شاخص توسعه انسانی در کشورهای فقیر یافته است (عدم تأمین نیازهای فیزیولوژیک و ابتدایی در کشورهای فقیر، اهمیت و نیاز به خواسته‌های برتر منجمله آموزش، امنیت و زندگی بهتر را تا سطح معناداری کاهش می‌دهد. مهدیلو). پاسخگویی دولتها به مردم، کاهش تبعیض، درمان موثر مشکلات اقتصادی و اجتماعی و پیشرفت متناسب و همگون نیز در شاخص توسعه انسانی دیده نمی‌شود، چون توسعه انسانی "گسترش دامنه انتخاب‌های مردم" است و انتخابها و قابلیت‌ها جانشین پذیر نیستند (مسلم روابط دولت و مردم، نبود تبعیض و حل معضلات اجتماعی، دامنه‌ی انتخاب‌های مردم را به صورت غیر مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد که متعاقباً زندگی توأم با سلامتی و امکان آموزش و شکوفایی استعدادها را هم می‌توانیم بدان بیافزاییم. مهدیلو). مردم می‌خواهند زندگی طولانی و

توأم با سلامتی داشته باشند، در عین حال تحصیل کرده باشند و توانمندیهای خلاقانه و روشنفکرانه خود را بشناسند. با توجه به تفاوتهایی که از نظر مناطق بین نواحی مختلف شهری و روستایی، بین زن و مرد وجود دارد و با توجه به اینکه در اغلب موارد ارزیابیها در سطح ملی صورت می‌گیرد، شاخص توسعه انسانی از این منظر نمی‌تواند تمامی واقعیتها را بیان کند.

به اعتقاد فوکادا شاخص توسعه انسانی تفاوتها، محرومیتها و نابرابریها را به صورت واقعی تبیین نمی‌کند. این شاخص در مورد امنیت و سطح مشارکت چیزی را بیان نمی‌کند. بیشتر به نتایج و کمتر به علت و معلولها می‌پردازد. شاخص توسعه انسانی و حقوق انسانی دو روی یک سکه‌اند، اما شبیه به هم نیستند و حقوق انسانی بیشتر به پاسخگویی کارگذاران در زمینه اعمال سیاستها تمرکز دارد.

در نظر دورین به دلیل آسیب پذیری بیشتر زنان نسبت به مردان در ارائه تصویری از فقر زنان، سازمان ملل متحد شاخص فقر انسانی را ارائه می‌دهد (متن اصلی مقاله مواردی مبهم در این زمینه ارائه داده است. مهدیلو)

پژوهشگران مختلفی نقش امید به زندگی در توسعه انسانی را مطرح کرده‌اند. تغذیه بهتر عامل مهمی در توجیه کاهش میزان مرگ و میر در زمان حال در بین اقشار مردم بوده است. افزایش امید به زندگی در کشورهای فقیر در طول قرن بیستم، ظهور فن‌آوریهای کارآمدتر در عرصه بهداشت، ارتقای سطح خدمات بهداشتی مادران و کودکان در بسیاری از کشورها به بهبود سطح سلامتی جمعیت منتهی شده است. آنچه مشخص است محرومیت اقتصادی و اجتماعی زمینه ساز افت سطح سلامتی است، زیرا ضعف سطح سلامتی به طور قطع بر میزان دریافتی‌های افراد تاثیر می‌گذارد (افت سلامتی و محرومیت اقتصادی و اجتماعی تاثیر متقابل بر هم می‌گذارند. مهدیلو).

آنچه مشخص است سرمایه گذاری در نیروی انسانی، ایجاد نظام حقوق بازنشستگی، افزایش بودجه عمومی در بخش بهداشت، کاهش فشارهای روانی، رضایت از زندگی، توزیع امکانات و توزیع سنی جمعیت از عوامل موثر بر امید به زندگی هستند. بیکاری نیز می‌تواند بهداشت

جسمی و روحی افراد را تحت تاثیر قرار دهد. "نولز و اون" نشان دادند که شاخص بهداشتی در قالب متغیر امید به زندگی اثری قابل توجه بر رشد اقتصادی داشته و حتی این اثر از تاثیر آموزش بیشتر بوده است. آموزش و تحصیلات نیز ارتباط متقابلی با بهداشت و سلامت دارد. امروزه سرمایه‌گذاری به منظور رشد قابلیت‌های انسانی و ارتقای سطح بازدهی، به طور گسترده‌ای در اقتصاد پذیرفته شده است. گراوس من سرمایه‌گذاری در بهداشت را از انواع سرمایه‌گذاری بادوام می‌داند که بازگشت نهایی سرمایه و سطح تولید را افزایش می‌دهد. در مورد شاخص امید به زندگی مشاهده شده که دو کشور با سرمایه‌گذاری‌های یکسان در زمینه هزینه‌های بهداشتی دارای شاخص امید به زندگی متفاوت بودند.

آموزش یکی دیگر از اجزای مهم توسعه انسانی محسوب می‌شود. تقریباً در بیشتر کشورها در مورد ارتباط تحصیلات بیشتر با درآمد بیشتر اتفاق نظر وجود دارد. اسمیت در کتاب خود ارتقای مهارت نیروی کار را به عنوان منشاء اصلی پیشرفت اقتصادی بیان کرد. والش نشان داد کسب توانمندی از طریق آموزش حرفه‌ای متاثر از عواملی است که انواع سرمایه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. لوکاس معتقد است تخصیص منابع به بخش آموزش به مثابه محرکی در رشد اقتصادی، موجب افزایش سطح تولید می‌شود. مینسر دریافت که زمان صرف شده برای آموزش، دریافت آتی فرد را به طور متناسب افزایش می‌دهد.

مطالعه شاخصهای توسعه انسانی در ایران تلاش نوینی است. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان شرقی (۱۳۷۸)، رتبه توسعه انسانی استان زنجان را در میان استانهای کشور در سالهای ۶۵، ۷۰ و ۷۵ به ترتیب برابر با ۲۱ (با شاخص توسعه انسانی ۴۹۶/،) ۱۳ (با شاخص توسعه انسانی ۵۸۲/،) و ۱۸ (با شاخص توسعه انسانی ۵۸۲/،) محاسبه کرده است (بدین صورت از سال ۶۵ تا سال ۷۵ رشد توسعه انسانی استان زنجان در مقایسه با استانها دیگر همواره صعودی نبوده است. مهدیلو).

محاسبه شاخصهای توسعه انسانی در استان زنجان و شهرستانهای آن

در این بخش شاخص توسعه انسانی و اجزای تشکیل دهنده آن شامل آموزش، امید به زندگی و شاخص درآمدی برای استان زنجان و شهرستانهای آن مورد محاسبه و ارزیابی قرار می‌گیرد. آمار محاسبه شاخصها از سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۳۸۳ می‌باشد.

الف) شاخص آموزشی

دو شاخص مهم و تاثیرگذار در محاسبه شاخص آموزش، نرخ باسوادی و نرخ ترکیبی ثابت نام در تمام مقاطع تحصیلی است.

از دو شاخص مورد بررسی در محاسبه شاخص آموزش در استان زنجان، نرخ باسوادی بزرگسالان افزایش بیشتری یافته است. استقبال از دوره‌های سوادآموزی بزرگسالان، موجب افزایش نرخ ترکیبی ثابت نام ناخالص در مقطع آموزش متوسطه و آموزش عالی شده است. افزایش شاخص آموزشی در استان زنجان طی سالهای ۱۳۷۹-۱۳۸۳، نسبت به سطح کشوری محسوستر بوده است. همچنین محاسبه شاخص آموزشی کل کشور و استان زنجان، بیان کننده وجود فاصله زیاد بین آنهاست. ضعف این شاخص در استان زنجان نیاز به سیاستگذاری در این بخش را بیشتر می‌کند..

در استان زنجان افزایش رشد شاخص آموزش زنان بیش از رشد متوسط سالانه در کشور (با رشد متوسط سالانه ۰.۱۲٪ طی دوره یاد شده) بوده است (شاید دلیل آن بی سوادی آذربایجانیان تحت آموزش اجباری زبان فارسی و تاکید بر برگزاری کلاسهای نهضت سوادآموزی برای زنان بی سواد بوده باشد. همچنین تمایل زنان استان آذربایجانی زنجان برای سوادآموزی بیشتر از مردان بوده است. مهدیلو).

جدول ۲. مقایسه شاخص آموزش در شهرستانهای استان زنجان

طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۷۹

متوسط رشد سالانه (۱۳۸۳-۱۳۷۹)	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	شاخص آموزش
۰/۰۵	۰/۷۷۷	۰/۷۷۷	۰/۷۷۲	۰/۷۶۸	۰/۷۷۵	کشور
۰/۳۹	۰/۷۲۴	۰/۷۲۲	۰/۷۲۰	۰/۷۱۸	۰/۷۱۳	استان زنجان
۰/۱۳	۰/۷۲۱	۰/۷۱۹	۰/۷۱۶	۰/۷۱۷	۰/۷۱۷	ابهر
<u>۱/۰۱</u>	۰/۷۱۳	۰/۷۱۰	۰/۶۹۷	۰/۶۹۱	۰/۶۸۵	ایجرود
۰/۷۶	۰/۷۴۹	۰/۷۴۰	۰/۷۳۶	۰/۷۳۲	۰/۷۲۷	خدابنده
۰/۱۱	۰/۷۲۸	۰/۷۲۶	۰/۷۲۱	۰/۷۲۵	۰/۷۲۴	خرمدره
۰/۴۱	۰/۷۲۰	۰/۷۱۶	۰/۷۱۳	۰/۷۱۰	۰/۷۰۸	زنجان
۰/۴۹	۰/۷۳۳	۰/۷۲۹	۰/۷۲۳	۰/۷۱۹	۰/۷۱۹	طارم
<u>-۰/۳۶</u>	۰/۷۳۶	۰/۷۲۷	۰/۷۲۵	۰/۷۲۵	۰/۷۴۷	ماهانشان

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان

"بدین سان در تمامی شهرستانهای این استان آذربایجانی، به جز شهرستان ماهانشان تا حدودی تمامی شهرستانها روند رو به رشدی داشتند که بیشترینشان هم به شهرستان ایجرود اختصاص دارد. در تمامی سالهای مورد مطالعه با اینکه شاخص آموزشی استان و تمامی شهرستانها از شاخص آموزشی کل کشور فاصله محسوسی داشتند، ولی متوسط رشد سالانه در استان و شهرستانهایش از متوسط کشوری بیشتر است. دو زبانگی استانهای آذربایجانی و تحمیل و یکه تازی زبان فارسی در عرصه آموزش آذربایجان، باعث رکود و کاهش درصد سوادآموزی در استانهای آذربایجانی شده است که مسلما اجرای برنامه آموزش بزرگسالان موجب سرعت گیری و افزایش این شاخص در استان زنجان شده است، که شاخص آموزشی استان زنجان بدون در نظر گرفتن سوادآموزی بزرگسالان مسلما کمتر از حد معمول خواهد بود. لذا متوسط رشد بیشتر استان زنجان نسبت به کشوری شاید بدین دلیل باشد نه در مقاطع آموزش عالی، ابتدایی و متوسطه. در اینجا سندی دال بر عدم کاربرد آنچنانی زبان فارسی در آذربایجان اشاره دارد که برای حل مشکل، استانداری استانهای آذربایجان موظف بر افزودن کلاسهای شبانه روزی بزرگسالان و آموزش رایگان زبان فارسی برای کودکان تورک زبان است. « وزارت کشور اداره اطلاعات شماره ۳۳۵۴/۷۸۰۱۰- تاریخ ۱۳۱۹/۱۱/۲۱ :

جناب آقای نخست وزیر

استانداری سوم در باب سخنرانی های پرورش افکار در تبریز گزارشی داده اند .... اهالی استانهای سوم و چهارم سوای عده معدودی به هیچ وجه زبان فارسی نمی دانند، از این سخنرانیها که منظور اصلی آن پرورش افکار توده است نتیجه حاصل نشده و موضوع بسط و توسعه تعمیم زبان فارسی در این نقاط آن طوری که باید پیشرفت نموده ..... لازم دانسته که به تعداد کلاسهای شبانه و مراقبت در حضور سالمندان افزوده شده و همچنین کودکانهای شبانه روزی برای کودکان تحت آموزش آموزگاران فارسی زبان تاسیس گردد. و حتی المقدور اهتمام شود که در تمام مراحل تحصیلی آموزش برای عموم به رایگان باشد به علاوه پیشنهاد نموده است ترتیبی داده شود که کارمندان کلیه وزارتخانه ها و ادارات دولتی و بنگاههای فارسی زبان بوده و برای مامورین نامبرده حرف زدن ترکی با ارباب رجوع مطلقاً ممنوع شود^۲. « مهدیلو

ب) شاخص درآمد سرانه

تحولات ارزش افزوده در استان زنجان نشان می دهد که این استان در بین استانهای کشور در سال ۱۳۸۲ با ۹/۹٪ تولید ناخالص داخلی در رتبه ۲۵ کشور قرار دارد. بخشهای خدمات و کشاورزی از بخشهای اصلی درآمدزای استان است (بخش صنعت نقش آنچنانی در شاخص درآمد استان نداشته است. مهدیلو). شاخص درآمد با محاسبه محصول ناخالص سرانه واقعی بر حسب برابری قدرت خرید به دلار است. اجرای سیاستهای اصلاح ساختاری در برنامه سوم توسعه و سیاستهای تمرکززدایی در بهبود شاخص درآمد استان موثر بوده است. روند شاخص درآمدی استان دارای روند بسیار کندی است. (بر این اساس علل عمده پایینی شاخص درآمدی این استان آذربایجانی را باید در سیاستهای مرکز- فارسگرایی در سرمایه گذاریهای اقتصادی در برنامه های توسعه ای حکومتین جمهوری اسلامی و پهلوی جست و جو کرد. مهدیلو).

^۲ - احمد کسروی و زبان ترکی، رضا همراز

جدول ۳. مقایسه شاخص درآمد سرانه استان زنجان و کشور

طی سالهای ۱۳۷۹-۱۳۸۳

شاخص درآمد زنجان (محصول ناخالص داخلی سرانه واقعی)	شاخص درآمد کشور (محصول ناخالص داخلی سرانه واقعی)	سال
۰/۲۷	۰/۴۵	۱۳۷۹
۰/۲۶	۰/۴۶	۱۳۸۰
۰/۲۹	۰/۵۲	۱۳۸۱
۰/۳۰	۰/۵۲	۱۳۸۲
۰/۳۰	۰/۵۲	۱۳۸۳
۳/۰۲	۳/۸۸	متوسط رشد سالانه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان

" بر این اساس شاخص درآمدی استان زنجان در سال ۱۳۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲ و ۸۳ به ترتیب ۰/۶، ۰/۵۶، ۰/۵۵، ۰/۵۷ و ۰/۵۷. شاخص درآمدی کل کشور بوده است که نشان دهنده درآمد بسیار پایین شهروندان آذربایجانی این استان می باشد. رشد متوسط سالانه درآمد سرانه در ایران طی سالهای ۱۳۷۹-۸۳ معادل ۳/۸۸٪ و در استان زنجان ۳/۰۲٪ بوده است که تفاوت زیادی با کل کشوری مشاهده می شود. نبود شغل و درآمد کافی را، می توان از علل عمده مهاجرت های سنگین شهروندان زنجان به تهران و سایر استانها دانست. مهدیلو"

ج) شاخص امید به زندگی

امید به زندگی انتظار زنده ماندن یک فرد را در ابتدای تولد نشان می دهد. این شاخص تابع سلامتی، کیفیت زندگی، امکانات بهداشتی، دسترسی به حداقلهای زندگی، نبود اضطراب، آرامش و برخورداری از سلامت در بلند مدت، میزان آسیب پذیری در برابر بیماری یا مرگ ناگهانی است. مهمترین علل افزایش امید به زندگی در سالهای اخیر کاهش مرگ و میر کودکان زیر پنج سال، افزایش دسترسی مردم به خدمات بهداشتی، افزایش سطح سواد و ایجاد تسهیلات در مناطق روستایی است.

از منظر سالهای امید به زندگی برخوردارترین شهرستان زنجان و نابرخوردارترین آنها شهرستانهای طارم، ایجرود و ماهنشان بوده‌اند.

سطح پایین امید به زندگی در شهرستانهایی دیده می‌شود که دارای جمعیت روستایی به نسبت بیشتر و کانونهای شهری کوچکتری هستند و شیوه گذران زندگی آنها وابستگی بیشتری به اقتصاد کشاورزی دارد (استانهای آذربایجانی دارای جمعیت بیشتر روستایی به نسبت شهری می‌باشند. بنگرید: "توسعه شهری بسیار ضعیف بخش‌های آذربایجانی استان همدان، به همین قلم" که درصد شهرنشینی بخشهای تورک نشین استان همدان تقریباً نصف بخشهای غیر تورک استان بود. مهدیلو).

جدول ۴. مقایسه شاخص امید به زندگی در شهرستانهای استان زنجان و کشور طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۷۹

عنوان	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	متوسط رشد (۱۳۷۹-۱۳۸۳)
کشور	۰/۷۵۰	۰/۷۵۸	۰/۷۶۷	۰/۷۷۳	۰/۷۷۸	۰/۹۳
استان	۰/۷۳۳	۰/۷۳۸	۰/۷۴۲	۰/۷۴۶	۰/۷۴۹	۰/۵۶
ایجرود	۰/۷۱۵	۰/۷۲۱	۰/۷۲۸	۰/۷۳۳	۰/۷۳۸	۰/۷۸
ایجرود	۰/۷۰۵	۰/۷۰۹	۰/۷۱۴	۰/۷۱۹	۰/۷۲۳	۰/۶۴
خدابنده	۰/۷۲۲	۰/۷۲۵	۰/۷۳۰	۰/۷۳۳	۰/۷۳۸	۰/۵۴
خرمدره	۰/۶۹۷	۰/۷۰۳	۰/۷۰۹	۰/۷۱۵	۰/۷۲۰	۰/۸۳
زنجان	۰/۷۴۵	۰/۷۵۱	۰/۷۵۶	۰/۷۶۰	۰/۷۶۴	۰/۶۴
طارم	۰/۶۷۸	۰/۶۸۴	۰/۶۹۱	۰/۶۹۶	۰/۷۰۱	۰/۸۲
ماهنشان	۰/۶۸۲	۰/۶۸۸	۰/۶۹۴	۰/۷۰۱	۰/۷۰۶	۰/۸۷

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان

"طبق نتایج جدول رشد شاخص امید به زندگی استان طی سالهای ۱۳۷۹-۸۳ بسیار پایینتر از متوسط کشوری بوده است و کمترین رشد هم مربوط به شهرستان خدابنده می‌باشد. مهدیلو"

شاخص توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی به عنوان شاخصی ترکیبی متشکل از سه شاخص آموزش، امید به زندگی و سطح زندگی قابل قبول و استاندارد (قدرت خرید به دلار) سنجیده می‌شود. این شاخص در خلال سالهای ۱۳۷۹-۸۳ روند صعودی داشته است که از سال ۱۳۸۱ به بعد روند آن کندتر شده است. استان زنجان دارای شاخص انسانی متوسط به بالا است (بر حسب جهانی). نرخ رشد این شاخص طی سالهای ۱۳۷۹-۸۳ در سطح کشور ۱,۲۸٪ و در استان زنجان ۰,۸۹٪ بوده است.

افزایش شاخص توسعه انسانی طی دوره یاد شده در نتیجه اصلاحات ساختاری صورت گرفته در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی نظیر برخورداری از آزادی عمل در تصمیم‌گیری، تشویق بخش خصوصی، تمرکززدایی در حیطه تصمیم‌گیری‌ها، ایجاد انگیزه فعالیت اقتصادی، بهبود قابل توجه شاخصهای سلامتی و آموزشی، افزایش آگاهیهای عمومی و آموزش در عرصه بهداشت بوده است.

جدول ۶. شاخص توسعه انسانی در استان زنجان طی سالهای ۱۳۷۹-۱۳۸۳

عنوان	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	متوسط رشد (۱۳۷۹-۱۳۸۳)
کشور	۰/۶۵۷	۰/۶۶۳	۰/۶۸۷	۰/۶۹۰	۰/۶۹۱	۱/۲۸
استان	۰/۵۷۱	۰/۵۷۳	۰/۵۸۴	۰/۵۹۰	۰/۵۹۱	۰/۸۹
ابهر	۰/۵۶۶	۰/۵۶۷	۰/۵۷۸	۰/۵۸۴	۰/۵۸۶	۰/۸۷
ایجرود	۰/۵۵۲	۰/۵۵۴	۰/۵۶۷	۰/۵۷۷	۰/۵۷۹	۱/۱۹
خدابنده	۰/۵۷۲	۰/۵۷۳	۰/۵۸۵	۰/۵۹۱	۰/۵۹۶	۱/۰۳
خرمدره	۰/۵۶۳	۰/۵۶۳	۰/۵۷۴	۰/۵۸۰	۰/۵۸۳	۰/۸۸
زنجان	۰/۵۷۳	۰/۵۷۴	۰/۵۸۶	۰/۵۹۲	۰/۵۹۵	۰/۹۳
طارم	۰/۵۵۵	۰/۵۵۵	۰/۵۶۸	۰/۵۷۵	۰/۵۷۸	۱/۰۴
ماهنشان	۰/۵۶۵	۰/۵۶۹	۰/۵۷۰	۰/۵۷۶	۰/۵۸۱	۰/۶۹

مأخذ: محاسبات تحقیق

"رشد شاخص توسعه انسانی طی دوره یاد شده در شهرستانهای ایجرود، طارم و خدابنده محسوس‌تر بوده است. کمترین رشد هم مربوط به شهرستان ماهنشان بوده است (به دلیل رشد منفی شاخص آموزشی در این شهرستان). متوسط رشد شاخص توسعه انسانی استان در خلال این سالها ۰,۳۹٪ کمتر از متوسط کشوری بوده است. مهدیلو"

توسعه انسانی متأثر از بهبود در وضع اقتصادی و معیشتی، ارتقاء سطح آموزشی، طولانی شدن عمر و افزایش سلامتی افراد جامعه است.

"درست است که طی دوره یاد شده کم و بیش روند صعودی در تمامی شاخصها را شاهد بودیم (که باید چنین باشد)، ولی کماکان استان زنجان در تمامی شاخصهای ذکر شده از متوسط کشوری پایین بوده است. مهدیلو"

جمع‌بندی، نتایج و ارائه راهکارهای کلی (مهدیلو)

نتایج مقاله یاد شده بیانگر ضعف اساسی این استان آذربایجانی در شاخصهای نامبرده انسانی می‌باشد. لذا با توجه به توانمندیهای بالقوه صنعتی، توریستی، کشاورزی و خدماتی استان، عدم توسعه آنچنانی استان زنجان در رابطه با شاخصهای توسعه انسانی در مقابل استانهای دیگر بالاخص استانهای فارس نشین را بیشتر می‌توان در سیاست مرکز-فارس گرایی حکومتهای پهلوی و جمهوری اسلامی، نبود زیر ساختهای اساسی در استان، سرمایه‌گذاری سرمایه‌داران آذربایجانی در تهران و به دور از آذربایجان، بی‌سوادی و زندگی سنتی و مذهبی ریشه‌دار در این استان را نام برد که حسینی‌عظم زنجان نمود بارزی از آن می‌باشد. کیث‌گرفین و تری مک کنلی در کتاب «تحقق استراتژی توسعه انسانی»، جامعه‌ای با پایبندی بسیار به مذهب را از عوامل رشد کم توسعه انسانی در کشورهای مذهبی و درحال توسعه دانسته‌اند (نمونه: پاکستان). نهایتاً ماحصل چنین سیاستی مهاجرت شهروندان زنجان به تهران و سایر شهرهای مرکز-فارس می‌باشد که استحالته فرهنگی شهروندان تورک در تهران و سایر شهرهای مهاجرپذیر از عواقب بی‌بدیل آن می‌باشد.

در میان عوامل تاثیرگذار در شاخصهای توسعه انسانی بخشهای آموزشی و بهداشتی اغلب ماهیتی بلند مدت دارند که رشد و بهبود بسیاری از عوامل مرتبط با شاخص توسعه انسانی و اقتصادی را باعث می‌شوند که متأسفانه بهبود و اصلاح آن زمان و هزینه‌ای بس زیاد نیازمند است (مدارس ابتدایی و آموزش عالی ایران به جای تاکید بر یادگیری اجباری قرآن، درس

دانشگاهی مربوط معارف اسلامی و زبان عربی می‌تواند با اصلاح ساختار آموزشی در بهبود شاخصهای توسعه انسانی اقدامات اساسی و پایدار انجام دهند. بخش رسانه‌ای هم حاکذا).

مولفین مقاله: برخی از سیاستهای مهم بهبود وضع درآمدی استان زنجان را می‌توان چنین برشمرد: ۱- توانمندسازی بخش خصوصی از طریق ایجاد انگیزه و محیط مناسب اقتصادی ۲- ایجاد فرصتهای برابر گسترش کسب و کار ۳- گسترش توسعه منابع انسانی از طریق آموزش ۴- گسترش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات ۵- افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساختها ۶- شناسایی توانمندیها و مزیت‌های سرمایه‌گذاری ۷- هدفمندی اعتبارات تخصیصی بر اساس کاهش شکاف توسعه در شهرستانها ۸- کاهش فقر ۹- افزایش پوششهای بیمه اجتماعی به ویژه در مناطق محروم ۱۰- حمایت از زنان سرپرست ۱۱- خدمات رسانی به گروههای در معرض آسیبهای اجتماعی ۱۲- ایجاد انگیزه برای مشارکت بیشتر مردم در رفع فقر